

קול ישראל חודר אל מאחורי מסך הברזל

מאז פגישותי הראשונות עם יהודים במוסקבה הסטאליניסטית האמנתי כי הצמיחה של ההתעוררות הלאומית בברית-המועצות תביא ביום מן הימים לעלייה המונית. לידתה של מדינת ישראל היא שגרמה לתהליך התעוררות ואנו, חייבים היינו למצוא נתיבים כדי לחזק את רוחם של אלה שבלבם התעורר הניצוץ הלאומי. כשחזרתי משליחותי במוסקבה, שוחחתי עם שאול על ההכרח למצוא דרכים כדי להגיע למספר גדול ככל הניתן של יהודים ברחבי ברית-המועצות. ניצלנו כל סדק אפשרי כדי לחדור מבעד למסך האטום.

דרך נוספת להבקעת המסך היו שידורי הרדיו אל היהודים מעבר למסך הברזל. בשנת 1957, בתקופת העלייה הגדולה, יחסית, מפולין, החלו שידורים בפולנית, שנפסקו ב-1960, עם הפסקת העלייה.

הניסיון הראשון לשידור ברוסית ליהודי ברית המועצות נעשה כבר בשנת 1958 והיה ממש מגוחך - 15 דקות בשבוע. שאול אביגור יזם ולחץ, ובשנת 1960 החל קול ישראל להפעיל שידורים יומיים ברוסית. חנוך גיבתון, מנהל קול ישראל באותם ימים, גילה הבנה לעניין ומינה את ויקטור גרייבסקי, שהיה קודם-לכן אחראי על שידורי קול ישראל בפולנית, למנהל השידורים. גרייבסקי, למרות שהיה במקורו עיתונאי פולני, ידע רוסית משהייתו הממושכת ברוסיה בשנות מלחמת העולם השנייה. הוא היה זה אשר הבריח מפולין למערב את נאומו ההיסטורי הסודי של חרושצ'וב בוועידה ה-20 של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית, נאום שבו חשף לראשונה אה פשעיו של סטאלין. פרשה מדהימה זו נשמרה בסוד שנים רבות ופורסמה רק בראשית שנות ה-90.

בישיבת היסוד של השידורים ברוסית השתתפו חנוך גיבתון, וויקטור גרייבסקי מקול ישראל, מישה ארסט מהסוכנות היהודית, ובנימין אליאב, צבי נצר ויקה ינאי מטעם "נתיב". מבצע השידורים ברוסית החל כפרוייקט משותף של הממשלה והסוכנות. הצוות שעסק בשידורים שמר על מגע שוטף והדוק עם "נתיב". צבי נצר הוא זה שדאג להבטחת התקציבים ואילו יקה ינאי השתתף בקביעת תכניות השידורים, ואף סיפק מידע מיוחד לשידורי החדשות. בתוך מספר שנים התרחבה מסגרת השידורים והגיעה לשש שעות יומיות ברוסית ועוד שעתיים בשפות אחרות. הפרטים על השידורים, התדרים והשעות נפוצו בין היהודים מפה לאוזן. מפי גרייבסקי, למדתי לדעת שבימי מלחמת ששת הימים גדל בבת אחת מספר המאזינים בברית-המועצות לשידורים מישראל, וביניהם גם לא-יהודים. במשך הזמן הקים גרייבסקי קשרים עם גורמים מערביים שעסקו בשידורים לברית-המועצות; קול אמריקה, הבי.בי.סי. והדויטשה וללה - "הגל הגרמני", ואלה סייעו

בבדיקת ממדי ההאזנה. הסתבר כי מספר המאזינים לשידורים מישראל לא נפל ממספר המאזינים לתחנות האחרות. השידורים לברית-המועצות לא עסקו בנושאים שאינם קשורים בישראל או ביהדות, ולא בביקורת ובפרשנות על המתרחש בברית-המועצות, להוציא נושאים יהודיים מובהקים. עם זאת היתה הקפדה על דיווח על כל מקרה של פגיעה ביהודים בשל יהדותם.

בשנים הראשונות נועדו השידורים להספקת מידע על ישראל ויהודי התפוצות, אך בסוף שנות השישים סייעו גם למאבק בתעמולה האנטי-ישראלית, שפורסמה בכלי התקשורת הסובייטים. החל מסוף שנת 1969 כללה התעמולה הסובייטית, מדי פעם, גם תיאורים על "גורלם המר" של יהודי ברית-המועצות שהיגרו לישראל, תוך שימת דגש על הקשיים הכלכליים והסכנות הבטחוניות שנחשפו להם. היה לנו ברור שממדי העלייה מותנים במספר הרוצים לעלות, ולכן היה כה חשוב להזים את התיאורים שנועדו להרתיע יהודים מעלייה.

כדי לגבור על התעמולה האנטי-ישראלית, הקפדנו בשידורים שלנו הקפדה יתירה על אמת ואמינות בדיווח. מה שלא ניתן להוכיח לא שודר. נעשו גם מאמצים להימנע מהסברה בעלת אופי של תעמולה. כל אזרח סובייטי היה חסין למדי מפני תעמולה, ואסור היה שבתיאור על החיים בישראל ישודרו רק פרטים חיוביים תוך התעלמות גמורה מן הקשיים. אזנינו היו גם קשובות לביקורת על השידורים מפייהם של עולים שנהגו לפני עלייתם להאזין בברית-המועצות לשידורים מישראל. הביקורת היתה חריפה ולפעמים בוטה, הן על התכנים והן על הביצוע, כגון, מבטא לוקה בחסר של כמה מהקריינים.

אולם הוויכוח הקשה בותר עם העולים היה על תוכן השידורים. היו עולים "מיליטנטים" שסברו כי יש לתקוף בשידורים את המשטר הסובייטי, כדוגמת שידורי הבי.בי.סי. אלא, שגישה זו עמדה בסתירה עקרונית ליעודם של השידורים. היו עולים שדרשו להרחיב את נושאי השידורים ולכלול בהם נושאים כלליים ולא רק ידיעות על המתרחש בישראל. מכיוון שההאזנה בברית-המועצות לשידורים זרים היתה בבחינת סיכון גדול, טענו העולים ששידור חדשות כלליות, יגדיל את מספר המאזינים לשידורי קול ישראל. הוויכוח היה חריף. בסופו של דבר, ולאחר שיחות אין ספור ודיונים רבים, הצלחתי לשכנע, שעלינו לשמור על האופי הייחודי של השידורים מבלי לנהל מאבק רעיוני והסברתי נגד המשטר הסובייטי.

למרות שחלק מן הביקורת שהושמעה היתה מוצדקת בעיני, היה עלינו לזכור שהקשיים האובייקטיביים, שמהם סבלו השידורים, נבעו בראש ובראשונה מהיעדר כוח-אדם מקצועי ומיומן. לרשותו של גרייבסקי לא עמד מבחר של עיתונאים וקריינים. ישראלים דוברי רוסית בת זמננו היו מעטים מאוד, וברובם כבר לא היו צעירים, ועולים חדשים בעלי מקצוע טרם הגיעו. התמזל המזל ונמצא לנו "אוצר" בדמותו של יצחק נדל, הלא הוא הסופר י. אורן, ששלט היטב בשפה והיה בעל סגנון כתיבה מעולה. נדל הכין תכניות מצוינות, אך הוא היה אחד ויחיד.

בשנת 1969 הגבירו הסובייטים את הביולול לשידורים ברוסית של הבי.בי.סי., דויטשה וללה, קול אמריקה ורדיו אירופה החופשית. לשידורים מישראל עדיין

לא הפריעו. רק ב-1971 החלו להפריע גם לשידורים ברוסית מישראל. בדיעבד התברר מה היה ערכם של השידורים, שנקלטו במשך שלוש שנים ללא הפרעות. ב-1970 - שנה שבה נעצרו פעילים יהודים רבים, הועמדו לדין ונשפטו ללא רחם לשנות מאסר ממושכות, ושנה שבה צומצמה העלייה- מילאו השידורים מישראל תפקיד חיוני ביותר. השידורים דיווחו על המשפטים והמאסרים, ובו בזמן סיקרו את המחאות וההפגנות הגוברות והולכות במערב.

בילול שידורינו, שהחל ב-1971, הבהיר לנו יותר מכל את חשיבותם. לפחות הסובייטים היו אלו שהעריכו נכונה את תרומתם של השידורים להגברת הזהות היהודית בקרב יהודי ברית-המועצות. לדברי גרייבמקי, שציטט גורמים במערב, השקיעו הסובייטים סכומי עתק במערכת הביולול.

מכיוון שהשידורים מישראל עסקו רק בנושא היהודי, היה ברור לסובייטים, ששידורינו מהווים לא רק גורם המדרבן יהודים לעלות, אלא גם מחדיר בהם תעוזה ואומץ לב לתבוע את הזכות הזאת.

בילול השידורים מנע, למעשה, את קליטתם בברית-המועצות. לרשות המחלקה הרוסית ברדיו עמדו משדרים בגלים בינוניים בעלי עוצמה חלשה. כדי לחדור את חומת ההפרעות, היה עלינו להשתמש במשדרים חזקים בגלים קצרים, דוגמת אלו שהיו בשימוש של תחנות מערביות. צבי נצר ריכז את הטיפול בבעיה, בעזרת מהנדסי דואר ישראל, שהפעילו את המשדרים. רכישת משדרים חדשים והתקנתם חייבה הוצאה של עשרות מיליוני דולרים. למערך "נתיב" ולי אישית היה גיבוי מלא של ראש-הממשלה בכל תחומי פעילותנו. חרף חששותי, שבפעם זו תתקשה גולדה לסייע בידינו, התייצבנו, צבי ואנוכי, במשרדה. גולדה הקשיבה להסברים של צבי נצר וביקשה לדעת, האם הפעלת המשדרים שבהם מדובר תאפשר קליטה בברית-המועצות. צבי בהתלהבות מיהר להשיב בחיוב. "תיקנתי" בעדינות את דבריו, והסברתי שעל-פי נסיון של תחנות השידור במערב, הן מצליחות רק באופן חלקי לחדור מבעד לביולול. גולדה אמרה שתשוחח על כך עם שר האוצר, ספיר. בסופו של דבר עומדת לצבי נצר זכות גדולה על טיפולו הנמרץ ולגולדה מאיר על הפעלת שלושה משדרים בעלי עוצמה בגלים קצרים, שאיפשרו ליהודים בברית-המועצות לקלוט את השידורים מישראל. כדי להאזין לשידורים דרושה היתה סבלנות רבה בחיפוש אחר התחנה שלנו, שהתחכמה לביולול, והיתה משנה את תדרי השידור לסירוגין. גם לפני שהחלו ההפרעות לשידורים מישראל, לא קל היה להאזין להם. משפחות רבות גרו בתנאי שיכון קשים ובצפיפות רבה. המאזינים לשידורים מחו"ל היו צריכים להיזהר משכנים מלשינים ומאורחים בלתי צפויים. כאשר החלו ההפרעות, רבו הקשיים שבעתיים. הקליטה היתה לא ברורה ולעתים בילו המאזינים שעות ארוכות ליד המקלט לפני שהצליחו לקלוט דבר-מה. העולים, שהגיעו באותם ימים ארצה, סיפרו על יהודים שגילו אזורים כפריים מחוץ לעיר שבהם ההפרעות לשידורים מישראל כמעט ולא הורגשו, וכך היו יוצאים לטיול או לקיט לאותם אזורים. התחנות במערב, לרבות זו שלנו, שסבלו מהביולול הסובייטי, חיפשו ללא הרף דרכים ותחבולות כדי להתגבר על ההפרעות. כך למשל, נדברו להפעיל מדי

פעם בו זמנית וכולן יחד את כל השידורים ברוסית, דבר שגרם לבלבול בתכנון מערך
הבילול הסובייטי. הנה כי כן היה המאבק על האפשרות להעביר מסר ישראלי- יהודי
להמוני יהודים בברית-המועצות באמצעות השידורים, פרק חשוב במאמצייה של
ממשלת ישראל לעודד את שאיפת היהודים לעלות.